

MUZIEKTHEORIE
&
MUZIEKGESCHIEDENIS

MUZIEKTHEORIE
&
MUZIEKGESCHIEDENIS

JOHAN HOFFMANN

Herziene uitgave, juni 2025

ISBN: 9789465125954

Uitgever: Brave New Books

© Auteur: Johan Hoffmann,

Vormgeving met afbeeldingen: Johan Hoffmann,

Omslag met illustratie: Johan Hoffmann,

Muziektheorie & Muziekgeschiedenis is 9 maart 2021 geregistreerd onder de titel: Muziekkunde.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij door fotokopieën, microfilm, druk, beeld- en/of geluidsopnamen, elektronisch, digitaal, via internet, of op welke andere wijze ook.

H1. TIJD IN DE MUZIEK (10)

- 1 Inleiding
- BASISBEGRIPPEN** (10)
- 2 Ritme, maat, tempo
- NOTENWAARDEN EN RUSTENWAARDEN** (11)
- 3 Notenvormen en rustenvormen
- 4 Notenwaarde vergroten
- 5 Waardestepen
- MAATSOORT- EN TEMPOAANDUIDINGEN** (12)
- 6 Maatsoorten, maattekens, opmaat
- 7 Absolute tempoaanduidingen
- 8 Relatieve en subjectieve tempo-termen
- RITMISCHE FIGUREN EN RITME-TALEN** (14)
- 9 De keuze van de teleenheid
- 10 Hulpmiddelen voor ritme oefenen
- 11 Metrische en antimetrische n -olen
- 12 Ritmische figuren, meerduidige notatie
- BEAT, SYNCOPEN, ARITCULATIE, ACCENTEN** (16)
- 13 Fore-, four-, after- en backbeat
- 14 Syncope, onbeat, offbeat,
- 15 Notatie van anticipation en delaying
- 16 Articulatie, fermate, tenuto
- VERDIEPING** (18)
- 17 Bruto toonduur en netto toonduur
- 18 Polyritmiek en polymetrick
- 19 Hemiolen
- 20 Cadans
- 21 Ritmische en metrische spanning
- 22 Lichte en zware maatdelen
- 23 Poëziemetra

H2. TONEN EN INTERVALLLEN (20)

- 1 Inleiding
- STAMTONEN EN STAMTOONINTERVALLLEN** (20)
- 2 Aanduidingen van octaven en stamtonen
- 3 Intervalfamilies en intervalgeslachten.
- 4 Het verschil van twee intervallen, omkering
- AFGELEIDE TONEN EN AFGELEIDE INTERVALLLEN** (22)
- 5 Subsystemen van het Westerse toonsysteem
- 6 Afgeleide toonnamen
- 7 Chromatisch, diatonisch, afgeleide intervallen
- 8 Enharmonische tonen en intervallen
- 9 Intervallen transformeren
- 10 Toonnamen buiten Nederland
- 11 Absoluut, relatief, octaaf

H3. TOONLADDERS (24)

- 1 Inleiding
- MODI, RELATIEVE DO-RE-MI, TONI** (24)
- 2 Grondtoon en basistoon
- 3 Modus en tonus
- 4 Ladderformule in trappen, Romeinse cijfers
- 5 Alle ionische en eolische toni
- 6 Indeling van de 7-tonige toonladders
- 7 Hoofdletter in de laddernaam
- 8 Relatieve toonnamen en -symbolen
- 9 Het inwendige gehoor oefenen en gebruiken
- 10 Absoluut en relatief toonsymbool verenigd
- 11 Afgeleide trapsymbolen
- 12 De basistoonnaam bij do-re-mi-methoden
- TELWOORDEN, CHORDEN, KWINTENLINIAAL** (27)
- 13 De lengte van een ladder en van een n -chord
- 14 Toni-ketting, kwintentliniaal
- TOONLADDERS AANGEDUID EN INGEDEELD** (28)
- 15 De indeling van 22 heptatonische ladders
- 16 Diatonische en adiatonische ladders
- LASTIGE TRADITIONELE LADDERNAMEN** (30)
- 17 Melodische ladders
- 18 Verwarrende gebruikelijke toonladdernamen
- 19 Kortweg majeur - en mineurladder, (an-)hemitonisch
- OMKERINGEN EN PARALLELLE LADDERS** (31)
- 20 Grondigging, omkering, plagale ladders
- 21 Parallele ladders
- 22 Geënharmoniseerde omkeringen
- 23 Geënharmoniseerde parallelle ladders
- 24 Dochterttoni van ionomajeur
- TOONLADDERFIGUREN** (33)
- 25 Ladderfiguratie, passagespel
- 26 Systeem van ladderfiguratiesymbolen

H4. AKKOORDEN (34).

- 1 Inleiding
- BASISKENNIS, GRONDLIGGING** (34)
- 2 Grondtoon, bastoon, daktoon
- 3 Het aantal akkoordtonen
- 4 De tekens van een akkoordsymbool
- 5 Enharmonisatie
- 6 Akkoordsymbolen
- 7 Symbolen voor 31 akkoordsoorten
- INTERVALLLEN VAN EEN AKKOORDLIGGING** (38)
- 8 Het aanduiden van de bastoon
- 9 Het aanduiden van de daktoon
- 10 Parallele akkoorden
- 11 Soorten bastonen
- 12 Akkoordvreemde tonen
- 13 DA-akkoordsymbolen voor toetsenisten (eigen gebruik)
- 14 Toepassingen van akkoordsymbolen

H5. TONALITEIT (42)

- 1 Inleiding
- HIËRARCHIE MET ÉÉN PRIMAIRE TONALITEIT** (42)
- 2 Tonaliteit, tonica
- 3 Samengestelde ladders
- 4 Systemen van relatieve akkoordsymbolen
- 5 Akkoorden in en van trappen
- 6 Laddereigen akkoorden van de modi
- 7 De functies van de hoofdakkoorden
- 8 Dissonantie naast tonale spanning
- 9 Harmonievreemde akkoorden, bedrieglijk slot
- 10 Overzicht van de functiesymbolen en functienamen
- 11 Medianten
- 12 Enkele termen
- 13 Primaire cadensen voor majeur en mineur
- 14 Laddervreemd, chromatiek, alteraties
- 15 Leidtonen in akkoorden
- 16 Soorten symbolen voor gealtereerde akkoorden
- 17 Regels voor de stemvoering
- UITWIJKINGEN** (50)
- 18 Primaire en secundaire functies
- 19 Secundaire cadensen van SC1
- 20 Secundaire cadensen van SC2, Subtonica
- 21 Secundaire cadensen van SC3
- 22 Secundaire cadensen van SC4
- 23 Kettingen, samengestelde uitwijkingen
- 24 Secundaire medianten
- HIËRARCHIE MET MEERDERE PRIMAIRE TONALITEITEN** (54)
- 25 De onderdelen van een modulatie
- 26 Manieren om een modulatie te beschrijven
- 27 Diatonische en chromatische modulaties
- 28 Enharmonische modulaties
- DIVERSE** (57)
- 29 Mineur en majeur
- 30 Polytonaliteit, akkoordiek, atonaliteit, clusters

H6. NOTEN OP NOTENBALKEN (58)

- 1 Inleiding
- NOTEN ZONDER VERPLAATSINGSTEKEN** (58)
- 2 Notenbalk, G-sleutel, F-sleutel
- 3 Notenbalkensysteem
- 4 Meer hulplijntjes, octavering
- 5 Manieren van noten leren lezen
- NOTENSCHRIFT MET VOORTEKENEN LEZEN** (60)
- 6 Voortekens, voortekening
- 7 Het lezen van noten met vaste voortekens
- DYNAMIEK, HERHALING, SLEUTELS** (62)
- 8 Dynamiekaanduidingen
- 9 Herhalingstekens
- 10 Specifieke muzieksleutelnamen
- FRASERINGSBOOG, VERSIERINGEN** (63)
- 11 Fraseringsboog
- 12 Versieringen

H7. EIGENSCHAPPEN VAN GELUID (64)

- 1 Inleiding
- ENKELVOUDIGE GELUIDSTRILLINGEN** (64)
- 2 Geluidstrillingen zien
- 3 Uitwijking, amplitude, toonsterkte
- 4 Frequentie, trillingstijd, fase
- INTERVALSOORTEN EN INTERVALFORMATEN** (66)
- 5 Van intervalgeslachten naar intervalsoorten
- 6 Van intervalsoorten naar intervalformaten
- SAMENGESTELDE TONEN, INSTRUMENTEN** (68)
- 7 Deeltonen
- 8 Soorten muzikale trillingsbronnen
- 9 Toonhoogte bij chordo- en aerofonen
- 10 Timbre
- 11 Resonator
- GELUIDSGOLVEN** (70)
- 12 Eigenschappen van lucht
- 13 Van geluidstrillingen naar geluidsgolven
- 14 Voortplantingssnelheid, golflengte
- 15 Interferentie
- 16 Staande golven
- 17 De mate van dissonantie
- 18 Akoestiek
- 19 Geluidskarakter van een toon
- ENERGIE, MAXIMALE TRILLINGSSNELHEID** (73)
- 20 Energie, kracht, snelheid
- 21 Golfenergie, geluidsdruk
- 22 Vermogen, intensiteit
- 23 Geluidssterkte
- HET GEHOOR** (76)
- 24 Structuur van het linkeroor
- 25 Mechanische werking van het gehoor
- 26 Neurofysische werking van het orgaan van Corti
- 27 Combinatietonen
- 28 Gehoorsgrenzen
- 29 Mel, chroma
- 30 Resoluties van het gehoor
- 31 Zuivere toon
- 32 Gevoeligheid van het gehoor

H8. MUZIEKINSTRUMENTEN (78)

- 1 Inleiding
- CHIPTECHNOLOGIE** (78)
- 2 Analooq, digitaal, microchip
- 3 Signaal conversie
- 4 Geluidsbestand, resolutie, compressie
- 5 Musical Instrument Digital Interface
- ENKELE SOORTEN INSTRUMENTEN** (81)
- 6 De werking van de akoestische piano
- 7 Digitale toetseninstrumenten
- 8 Geluidsapparatuur
- 9 Halschordofonen
- 10 De gitaar
- 11 Strijkinstrumenten
- 12 Blaasinstrumenten
- SPEELTECHNIEK** (85)
- 13 Het rechterpianopedaal
- 14 Vingerzetting

H9. ALTERNATIEVE MUZIEKSCHRIFTEN (86)

- 1 Inleiding
- TRANSPONEREN EN OCTAVEREN** (86)
- 2 Transponerende instrumenten
- TABULATUREN** (88)
- 3 Klavarscribo
- 4 Gitaartabulatuur
- 5 Zangnotatie zonder balk
- NOTENSCHRIFT MET MEER LEESGEMAK** (90)
- 6 Noteheads Tree Colored System (in kleur)
- 7 Vingerzettingen voor kruisende vingers op het klavier
- 8 Pedaalnotatiesysteem
- 9 Noten voor op triolen gebaseerd ritme
- MUZIEKSOFTWARE** (93)
- 10 Mogelijkheden
- 11 Traditionele notenschrift omzetten in het TCNS

H10. MUZIEKGESCHIEDENIS IN HET KORT (94)

- 1 Inleiding
- MUZIEKINSTRUMENTEN** (94)
- 2 Aerofofen
- 3 Percussie
- 4 Chordofonen
- 5 Geluidsregistratie, - en weergave, sequencers
- TOON- EN TOONLADDERSYSTEMEN, OCTAAFDELING** (98)
- 6 Het oude China en Syrië: het stemmen, heptachorden
- 7 De oude Grieken: toonreeksen, snaren, speeltechniek
- 8 Griekse toongeslachten, ladder- en toonsystemen
- 9 Griekse toonsystemen in ~ 400s
- 10 Middeleeuwse toonsystemen en modi
- 11 Het transpositiesysteem van Guido van Arezzo
- 12 Modi vanaf eind middeleeuwen
- 13 Het begrip toonladder door de eeuwen heen
- 14 Octaafdelingen
- 15 Standaardisatie van de toonhoogte
- KLASSIEKE MUZIEK** (104)
- 16 Stijlperiodeschema
- 17 Componisten per stijlperiode
- 18 De termen stijl en klassiek
- 19 Religieuze en wereldlijke muziek
- 20 Muzikale vorm
- 21 Voortspinnen
- 22 Tonaliteit
- 23 Expressie
- 24 De zetting (textuur)
- 25 Polyfonische zetting
- 26 Harmonische begeleiding
- 27 Muzieknotatie vanaf de middeleeuwen
- 28 Lied- en rondovormen
- 29 Fuga
- 30 Hoofdvorm, symfonie sonate, concert
- 31 Notenvoorbeelden van muziekfragmenten
- DE POPULAIRE MUZIEK VANAF C. 1900** (113)
- 32 Muziekstijlschema
- 33 Blues
- 34 Swing
- 35 Definities en omschrijving van een enkele stijlnamen
- 36 Soorten dansmuziek vanaf 1880
- 37 De verspreiding van de Afro-Amerikaanse muziek
- GESCHIEDKUNDIG OVERZICHT** (116)
- 38 Staatkundig overzicht en historische figuren
- 39 Sociale geschiedenis
- 40 Wetenschapsgeschiedenis

AFBEELDINGEN IN KLEUR (121)

APPENDIX (22)

Voorwoord

Muziektheorie & Muziekgeschiedenis is geschreven voor beginnende en gevorderde muziekbeoefenaars, en ieder die zijn/haar muzikale kennis (verder) wil ontwikkelen.

De complexe structuur van een muziekstuk bestaat uit bouwstenen met een eenvoudige structuur. Bouwstenen in het ene stuk, komen ook vaak voor in talloze andere stukken. Dit boek behandelt hun structuren en aanduidingen. Met de kennis daarvan worden ze bij het instuderen van een stuk herkend. Dat verduidelijkt de structuur van dat stuk, waardoor dat gemakkelijker wordt onthouden.

Uit het hoofd kunnen spelen is vooral nodig bij stukken met technische moeilijkheden die alleen met oog-handcoördinatie zijn op te lossen. Dus onder het spelen kan dan soms niet, of helemaal niet naar het muziekschrift worden gekeken. En niet altijd is er iemand beschikbaar voor het omslaan van de bladzijden op het juiste moment.

Muziekwetenschap wordt als een gemiddeld moeilijk vak beschouwd. Het grootste gedeelte van de onderwerpen die in dit boek behandeld worden, duurt in het eerste jaar op de universiteit ca. 20 weken (max. 360 uur les plus 440 uur zelfstudie). Wordt de les als zelfstudie gedaan, dan zal dat met 7 uur per week een jaar kosten. Mijn doelstelling was dat deze studie met gebruik van *Muziektheorie & Muziekgeschiedenis* een stuk korter moet is.

Oplossingen voor drie dingen die het leren van muziektheorie kunnen bemoeilijken.

Ten eerste verschillen muziektheoretici onderling in de wijze van noteren en benoemen van sommige zaken. In dit boek worden deze verschillen behandeld

Ten tweede zijn sommige muziektermen onsystematisch en meerduidelig, en daardoor verwarrend. Dat kan een hindernis zijn bij de muziekstudie, vooral voor diegene die daarmee beginnen. Daarom was een andere doelstelling, dat de muziektermen in dit boek eenduidig moesten zijn. Daarvoor is gezocht naar alternatieven. Dit boek behandelt naast traditionele termen deze alternatieven, en naast traditionele notatiemethoden ook alternatieven met meer leesgemak.

Ten derde bestaat muziektheorie niet uit geheel afgeronde onderdelen zoals sommige andere vakken, maar uit onderdelen die op de een of andere manier met elkaar samenhangen. Voor het begrijpen van een bepaald onderdeel is vaak de kennis van een ander muzikaal onderdeel nodig. Ook kunnen van sommige complexen onderdelen niet alle aspecten tezamen worden uitgelegd, want dan wordt het een rommeltje. Sommige aspecten kunnen beter pas later worden behandeld. In dit boek wordt de leerstof stap voor stap uitgelegd.

Johan Hoffmann

GEBRUIKSAANWIJZING

Hoofdstukken, paragrafen, onderwerpen en tabellen

Hoofdstukken bevatten grijze ongenummerde **paragrafaanduidingen**, en **onderwerpen** die **per hoofdstuk** zijn doorgenummerd. Die nummers zijn **zwart gemarkeerd**, en worden aangeduid met / plus een getal bijv. /9. Alleen als er meerdere tabellen in eenzelfde onderwerp voorkomen, staat bij de tabellen resp.: *a, *b, *c of *d...

- Een **vakterm** die de eerste maal wordt gebruikt is **bold** (vetgedrukt) en later ook *cursief* geschreven.

De samenhang van thema's Herin betekent de **H**: *hoofdstuk*.

Kennis uit het hoofdstuk links een pijl-teken is nodig voor het begrijpen van het hoofdstuk rechts daarvan.

H1 Tijd in de muziek	>	H1 nummers 21 t/m 22	→	H5 Tonaliteit nummer 7
H2 Tonen en intervallen	↔	H3 Toonladders	>	H3 nummers 1 t/m 15
		H4 Akkoorden	>	H4 nummers 1 t/m 12
			➤	H5 Tonaliteit (met harmonieeler)
H5 Tonaliteit nummers 1 t/m 3 → H6 Noten op notenbalken → H9 Alternatieve muziekschriften.				
H2 Tonen en intervallen → H7 Geluidsleer → H8 Muziekinstrumenten. H10 Muziekgeschiedenis in het kort:				
In H10 worden onderwerpen uit H2 , H3 , H5 , H6 , H7 en H8 verder behandeld.				

Opmerkingen: In **hoofdstuk 1** staan wel noten, maar zonder notenbalken. Noten op notenbalken worden pas in **hoofdstuk 6** beschreven, omdat velen dat lastig vinden om te leren. Maar met kennis van alle voorafgaande hoofdstukken zijn noten op notenbalken in **H6** gemakkelijker te begrijpen.

- Als ondersteuning staat in de inleiding van **H7** de betekenis van de gebruikte reken- en wiskundesymbolen.

Studieadvies

- 1) **Oriëntatie in het boek.** Lees globaal de inleidingen van de hoofdstukken. Leer de afkortingen op blz. 123
- 2) **Begin** met **H1** óf eventueel met **H2** t/m **H4**, en dan pas met **H1**.
- 3) **Afvinken.** Zet onderwerpnummers op papier en vink het nummer af van elk onderwerp dat **begrepen** is.
 - Harmonieeler (in **H5**) is het meest ingewikkelde onderwerp van de muziektheorie, met ander woorden: is het moeilijkst te begrijpen. Door ingewikkelde (gecompliceerde) dingen te analyseren (ontleden) worden verbanden tussen verschillende aspecten daarvan duidelijk, waardoor ingewikkelde dingen begrepen kunnen worden. In dit boek zijn de onderwerpen al zoveel mogelijk analytisch uitgelegd.
 - Het geleerde laten bezinken en memoriseren kan helpen.
- 4) **Routine.** Door te oefenen wordt de stof **onthouden**. Soms zijn er rijtjes; deze worden geleerd op de manier zoals kinderen leren tellen en het ABC leren. In dit boek staan ook dit soort handige systemen. Visualiseren van die rijtjes (beelddenken) kan helpen. Door herhalen kost later herinneren weinig tijd en moeite.
- 5) **Toepassen.** Om de theorie te kunnen toepassen is het wel handig om over een toetsenbord te kunnen beschikken. Daarmee kunnen de meer abstract dingen concreet gemaakt worden.

De labels DA en TM

- Deze worden gebruikt om verwarring te voorkomen. **DA** betekent: (volgens) **De Auteur**. De tekst na label **DA** behoort niet tot de Traditionele Muziektheorie, maar tot de Muziektheorie van de auteur.

Een term of symbool waarachter **DA** staat is een nieuwe/alternatieve term (**DA** wordt 39 keer gebruikt). **TM** betekent: (volgens) de Traditionele Muziektheorie. De tekst na label **TM** en ook tekst zonder label **DA** behoren tot de Traditionele Muziektheorie.

- **Genummerde labels** **DA**¹ t/m **DA**¹⁷ zijn voor de verschillende methoden/systemen van **DA**. Een genummerde **TM**-label, bijv. **TM**⁴, komt overeen met het **alternatief DA**⁴.

Pictogram Na volgt achtergrondinformatie of extra informatie.

Pictogram Na volgt een kritische opmerking of waarschuwing.

verwijzingen naar tabellen. Een tabel heeft hetzelfde nummer als het onderwerp waar die tabel in staat.

[] betekent: **zie**. [**TABEL**] betekent: **zie de tabel** die in hetzelfde onderwerp staat als de verwijzing [**TABEL**].

[*c] = **zie tabel *c**; [*8b] = **zie tabel *b** in **onderwerp 8**. Tabel *b staat in onderwerp 8, maar verwijzing [*8b] staat in een ander onderwerp. **Getal zonder ***, vb.: [3] = **zie rij/kolom 3**. [2-5] = **zie rijen/kolommen 2, 3, 4, 5**.

Verwijzing naar een punt. (-a) betekent: zie hiervóór bij **punt a**), en (c-) zie hierná bij **punt c**).

Optioneel. De volgende verwijzingen kunnen (het meest voor gevorderden) handig zijn. Maar om dit boek in zijn geheel te begrijpen, is opzoeken van iets waarnaar zo wordt verwezen niet strikt noodzakelijk:

H2 en **H**² = **z. hoofdstuk 2**; /12 en /¹² = **z. onderwerp 12**; **H**^{3/2} = **z. onderwerp 2** van **hoofdstuk 3**. **Label DA** en verwijzingen (**z. plus**) **H**², /¹², **H**^{8/6} staan rechts van een betreffende **term**, of van de interpunctie na die term.

1. TIJD IN DE MUZIEK

1 Inleiding

Tijd betekent *tijdstip*, en *tijdsduur* of kortweg *duur*. De duur is de tijd tussen twee tijdstippen. Het tijdstip waarop een toon begin is de **inzet** van die toon. De toonduur bepaalt de eindtijd van de toon. Dat is ook de inzet van de volgende toon of een rust.

- Twee geluiden volgen elkaar even snel op als twee lichtflitsen. Wordt de tijd tussen die twee momenten steeds korter gemaakt, dan worden de lichtflitsen tenslotte als één lichtflits waargenomen. De geluiden worden echter nog als twee aparte momenten gehoord. Het gehoor is dus nauwkeuriger in tijdwaarneming dan het gezichtsvermogen (dat weer preciezer is in ruimtelijk waarnemen).
- In een muziekstuk worden *geluidsstrekte* ^{H6/8} en *klankkleur* ^{H7/10} gebruikt om ritme, articulatie, maat en tempo hoorbaar te maken. Deze zijn met alleen noten zonder notenbalken weer te geven. In muziek komen bijna altijd *tonen* voor. Met noten zonder notenbalken zijn de toonhoogte van tonen *globaal* weer te geven ^{/16}. Maar voor het *nauwkeurig* weergeven van toonhoogten met noten zijn ook notenbalken ^{H6} nodig.
- In dit hoofdstuk worden o.a. termen en notaties uit de jazz en popmuziek behandeld.

BASISBEGRIPPEN

2 Ritme, maat, tempo

Slagen (beats, Eng.). Door op een voorwerp te slaan of te tikken, bijv. op een trommel of met de hand op een plat vlak, kunnen de inzetten van opeenvolgende tijdsdelen duidelijk worden aangegeven.

Basiscadans Een regelmatige opeenvolging van slagen. Deze verdeelt de tijd in gelijke delen:

Tik - Tik - Tik - Tik - Tik - Tik - Tik - Tik - Tik - Tik - Tik - Tik enz. Bij het luisteren naar een stuk kan deze regelmatigheid ook (gedeeltelijk) alleen in het gevoel (virtueel) voorkomen. Maar vaak wordt het basiscadans in de begeleiding gebruikt, vooral die van mars- en dansmuziek, bv. de wals. Het basiscadans dient als uitgangspunt voor het construeren van een ritme en een bepaalde maat.

Metrum (Lat., = *maat*) Bestaat uit de opeenvolging van *maten*. Dat zijn groepen van twee of meer slagen. Aan het begin van elke groep zit een geaccentueerde slag. Alle slagen worden daardoor *maatslagen*. In de volgende metra geeft **Tik** een sterk klinkende maatslag weer en, tik een zacht klinkende.

Tik - tik - Tik - tik - Tik - tik - Tik enz. of: **Tik - tik - tik - Tik - tik - tik - Tik - tik - tik**

- **Tellen.** Maatslagen worden meestal geteld, en daarom meestal tellen genoemd, voorbeeld:

1 - 2 - 1 - 2 - 1 - 2 - 1 - 2 enz. en: **1 - 2 - 3 - 1 - 2 - 3 - 1 - 2 - 3 - 1 - 2 - 3** enz.

- **Neerslag (down beat)** Het aangeven van de eerste tel. De hand van de dirigent gaat dan omlaag.
☑ De handbewegingen bij het dirigeren beginnen *iets eerder* dan de op-de-tel-tonen van het orkest.

Ritme Daarbij worden tijdsdelen van het basiscadans gesplitst, of samengevoegd. Ook worden sommige gesplitste delen onderling samengevoegd of samengevoegd met ongesplitste delen.

Regelmatigheid en onregelmatigheid. Zowel de maat als het ritme structureren de tijd. Over het onderscheid tussen maat en ritme bestaan verschillende opvattingen. Maat en ritme hebben overeenkomsten. Duurt elke maat even lang, dan is de maat regelmatig. Duren de opeenvolgende klanken/tonen van een ritme even lang, dan is dat ritme regelmatig.

☑ De maat blijft vaak het hele muziekstuk door regelmatig, ritme kan heel grillig zijn. Maar de *regelmatigheid* als hét kenmerk van *maat* opvatten en onregelmatigheid als hét kenmerk van ritme is onjuist, want er zijn ook onregelmatige metra (= metrum); en een ritme kan ook volkomen regelmatig zijn.

- Regelmatigheid in muziek is **cadans**. Dat stimuleert tot bewegen, vooral in gezelschapsdansen.

Absolute duur Vaste tijdmaat, gemeten in *seconden* (standaard), of afgeleid in o.a. minuten.

Relatieve duur *Variabele* tijdmaat, gemeten in tellen of in notenwaarden. z. ^{/3}

Een toon duurt één, twee, of meer hele tellen, óf een breukwaarde daarvan. Hoe hoger het tempo, hoe korter de tellen duren, maar **het ritme verandert niet**, want de toonduren blijven *relatief* gelijk. Toonduren tellen tijdens het musiceren is praktischer dan toonduren in seconden bepalen.

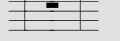
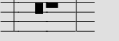
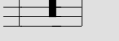
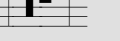
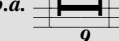
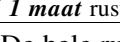
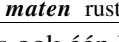
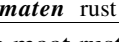
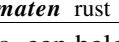
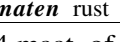
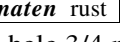
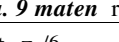
Met tellen gaat het **op gevoel**, dat is nauwkeurig genoeg.

NOTENWAARDEN EN RUSTENWAARDEN

3 Notenvormen, rustenvormen

noten										
noten-waarde	<i>longa</i> 4 hele noten	<i>brevis</i> 2 hele noten	<i>semi brevis</i> hele noot	halve noot	kwart- noot	achtste noot	16-de noot	32-ste noot	64-ste noot	128-ste noot

rusten										
rusten-waarde	n.v.t.	2 hele rusten	 hele rust <i>semi brevis</i>	halve rust	kwart- rust	achtste rust	16-de rust	32-ste rust	64-ste rust	128-ste rust

						
 1 maat rust	 2 maten rust	 3 maten rust	 4 maten rust	 5 maten rust	 8 maten rust	 v.a. 9 maten rust

☑ De hele rust is ook één hele maat rust, o.a. een hele 4/4 maat, of een hele 3/4 maat. z.¹⁶

Vaste notenwaarde. Een notenvorm staat voor een bepaalde tijdsduur, en heeft een vaste waarde t.o.v. de *hele* noot. De achtste noot duurt 1/8 deel van duur van de hele noot; en (stok omlaag) idem. Dus =

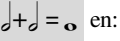
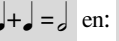
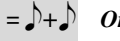
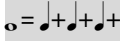
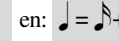
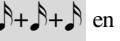
Vaste rustenwaarde Is de waarde van een rustenvorm t.o.v. de *hele* rust. Een rust betekent: speel/zing geen tonen, en geldt voor één musicus, of voor één hand daarvan (bijv. een toetsenist), óf voor een orkestpartij (bijv. altviolen). Bij meerdere rusttekens achter elkaar duurt de totale rust een optelsom daarvan

Variabele noten- en rustenwaarden Is de waarde van noten *in verhouding* tot elkaar. In [*] verhouden vijf opeenvolgende notenwaarden zich van rechts naar links als: $1 : 2 : 4 : 8 : 16$ (= $2^0 : 2^1 : 2^2 : 2^3 : 2^4$)

Toepassing bij het notenwisselen. *Orf.* betekent *omrekeningsfactor*. In [TABEL] heeft/hebben:

- a) 2 dezelfde noten samen, de waarde van de noot die 1 plaats naar *links* staat; *Orf.* = x 2
b) 4 dezelfde noten samen, de waarde van de noot die 2 plaatsen naar *links* staan; *Orf.* = x 4
c) 8 dezelfde noten samen, de waarde van de noot die 3 plaatsen naar *links* staan; *Orf.* = x 8
d) 1 noot dezelfde waarde als 4 noten samen, die 2 plaatsen naar *rechts* staan; *Orf.* = : 4

☑ Dit is als geld wisselen. Vb.: vier 50 cent munten = één 200 cent munt. *Orf.* = x 4 hiervoor

Orf. 2 bij: en: en: *Orf.* 4 bij: en: en:

☑ Binnen een afzonderlijke maat (z. ¹⁶) komen de afstanden tussen de noten(-stokken) meestal *ongeveer* overeen met de verhoudingen tussen de opeenvolgende toonduren. Maar de afstand tussen bijv. kwartnoten in de ene maat kan sterk verschillen met de afstand tussen kwartnoten in een andere maat! Dat wordt gedaan om ruimte/papier te besparen. De noten voor tonen die tegelijk inzetten staan *zoveel mogelijk* recht onder elkaar. Maar op die dingen hoeft niet zo gelet te worden, want alleen de *notenform* bepaalt *precies* de notenduur.

4 Notenwaarde vergroten

	Overgebonden noten					(Dubbel-)gepun(c)teerde noten/rusten			
notaties:									
betekenen hetzelfde als:									

Gepunteerde noot. Met een punt wordt de notenwaarde de helft groter, dus $1\frac{1}{2}$ maal zo groot.

Dubbelgepunteerde noot. De 1e punt vermeerderd de waarde van de noot met de helft, de 2e met nog eens de helft v.d. waarde van 1e punt, oftewel met een $\frac{1}{4}$ v.d. waarde van de noot (is met de helft van de helft). Dus de waarde van de dubbelgepunteerde noot is: $1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{4} = 1\frac{3}{4} \times$ die van de ongepunteerde.

Overgebonden noten zijn met elkaar verbonden door een overbindingsboog. Een verlenging kan *vaak* met één of meer punten worden genoteerd, maar met een overbindingsboog *elke* verlenging.

5 Waardestrepen

Deze worden vaak genoteerd ter vergemakkelijken van het notenlezen. [1] en [2] hebben dezelfde notenwaarden, 1) *met vlaggen*: 2) *met waardestrepen*:

• Voor zangnoten geldt vaak: noten van [1] zijn voor *één toon per lettergreep* (*syllabische* notatie) en noten van [2] voor *meerdere tonen per lettergreep* (*melismatische* notatie).

MAATSOORT- EN TEMPOAANDUIDINGEN

6 Maatsoorten, maattekens, opmaat

Maat (muz.) Tijdsdeel dat in het notenschrift wordt weergegeven tussen twee verticale strepen over een hele balk. Voor meerdere instrumenten/stemmen verbinden ze bij elkaar horende balken. z. ^{H6} Bij elke maatstreep eindigt de ene maat en begint de volgende, behalve bij de laatste maatstreep. In de eerste maat staat een maatteken.

Enkelvoudige maatsoorten. 2 tellen per maat is een tweetelsmaat, 3 tellen/maat is een drietelsmaat.

Samengestelde maatsoorten hebben meer dan 3 tellen/maat. Deze maatsoorten hebben een **hoofdaccent**, het accent op de 1e tel, en één of meer **nevenaccenten**, accenten op een andere tellen. Nevenaccenten verdelen de maat in **submaten**. Voorbeeld: 6-telsmaat: **1** 2 3 **4** 5 6 | **1** 2 3 **4** 5 6 | enz.

Dynamisch maataccent Piek in de geluidsterkte; is bij hoofdaccenten sterker dan bij nevenaccenten. In de jazz/pop zijn dynamisch maataccenten heel gebruikelijk, vooral in dansmuziek.

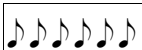
Agogisch maataccenten Iets gerekte hoofd- en nevenaccenten. Daardoor een korte tempovertraging. Agogische maataccenten komen ook tegelijk voor met dynamische accenten.

Teleenheid (= t.e.h.) Notenwaarde van één hele tel. Deze kan zijn: , , , of

Maattekens Dat duidt de **maatsoort** en de **teleenheid** samen aan met een breuk.

Voorbeeld: zesachtste maat: $\frac{6}{8}$ of $\frac{6}{8}$ (met breukstreep); in bladmuziek $\frac{6}{8}$ (zonder breukstreep).

teller = aantal tellen per maat	6	betekent: 6 tellen per maat ; dus de maatsoort is een 6-telsmaat
noemer = teleenheid	8	betekent: voor elke tel $\frac{1}{8}$ noot = één-achtste-noot, dus =

Basiscadans: enz. $\frac{6}{8}$ maat: (hoofdaccent: ^, nevenaccent: >).

Regelmatische maatsoorten Daarbij wordt de plaatsing van de accenten niet aangegeven, want daarvoor gelden afspraken. Voor $\frac{6}{8}$ maat is de afspraak: $3+3$ oftewel: $\frac{3}{8} \frac{3}{8}$ en $\frac{8}{8}$ oftewel $4+4$.

Onregelmatige maatsoorten worden uitgevoerd zoals genoteerd staat, $\frac{7}{4}$ als: $4+3$, óf als: $3+4$.

Vaak wordt de onregelmatigheid in een maatsoort weergegeven met (o.a.) **waardestrepen**. Voorbeeld:

bij een onderverdeling van $\frac{8}{8}$ als: **1** 2 3 **4** 5 6 **7** 8 niet met $\frac{3}{8} \frac{3}{8} \frac{2}{8}$ maar met:

			Teleenheden →				
MAATSOORTEN							
2-tels	enkelvoudig	binair = 2-delig	2/1	2/2 = C	2/4	2/8	2/16
3-tels	enkelvoudig	ternair = 3-delig	3/1	3/2	3/4	3/8	3/16
4-tels = 2+2	regelmatig	binair = 2-delig	4/1	4/2	4/4 = C	4/8	4/16
5-tels = 3+2 of 5-tels = 2+3	onregelmatig	binair = 2-delig	-	-	5/4	5/8	5/16
6-tels = 3+3	regelmatig	binair = 2-delig	-	-	6/4	6/8	6/16
7-tels = 4+3 of 7-tels = 3+4	onregelmatig	binair = 2-delig	-	-	7/4	7/8	7/16
of 2+3+2 of 2+2+3 of 3+2+2	onregelmatig	ternair = 3-delig	-	-	7/4	7/8	7/16
8-tels = 4+4	regelmatig	binair = 2-delig	-	-	-	8/8	8/16
9-tels = 3+3+3	regelmatig	ternair = 3-delig	-	-	9/4	9/8	9/16
12-tels = 3+3+3+3	regelmatig	binair = 2-delig	-	-	12/4	12/8	12/16
24-tels = 6+6+6+6	regelmatig	binair = 2-delig	-	-	-	24/8	24/16

Van veel naar weinig voorkomend: **niet vetgedrukt**, **bold**, **niet vetgedrukt**, **bold**, **bold**.

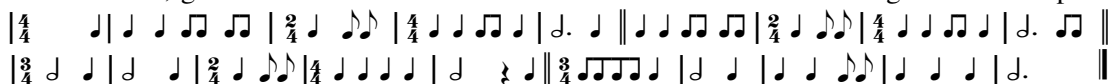
Opmaat Een maat die niet op de 1^e tel begint. De hand van de dirigent gaat dan omhoog: **opslag (up beat)**. 'Happy birthday to you', begint op de 4e tel, de tel voor de maatstreep.

Opmaten in andere stukken:

'Clementine', '5e symfonie van Beethoven', het volkslied van Fr., van Ned. en van de VS.

Vast metrum Daarin zitten geen maatwisselingen; het maatteken staat in de eerste regel.

Vrij metrum *Onsystematisch* vrij metrum, daarin zitten enkele maatwisselingen. Voorbeeld: Het *Wilhelmus*, geuzenlied en vanaf 1932 het Nederlands volkslied. Het begint met een opmaat.

$\frac{4}{4}$

Systematisch vrij metrum Daarin is bij elke maatstreep een maatwisseling, bijv. $\frac{4}{4} | \frac{5}{8} | \frac{3}{4} | \frac{2}{2} | \frac{3}{8} |$

7 Absolute tempoaanduiding

Metronoom Maakt tikkend geluid op een instelbaar tempo. M.M. = Mäezels Metronoom. ^{zH10/40} M.M. 120 betekent 120 tellen/minuut = **120 B.P.M.** (**120 beats per minute**). Staat ♩ = 70 bij 3/8 of 6/8 maat, dan betekent dat: 70 achtste noten per min. = 70 tellen/min. Bij de M.M wordt daarvoor een gewichtje naar het getal 70 geschoven, een digitale metronoom wordt op 70 **B.P.M** gezet. Van hoge tempi wordt vaak het aantal **maten per min.** gegeven: bij $\frac{3}{4}$ zijn ♩ = 60 en ♩ = 180 voor hetzelfde tempo. ☑ Tempo opgeven in bv. 105 tellen/min. (= 105 tellen/60 s) is praktischer dan als: 1 tel per 0,57s (= 60 s : 105). ☑ Bij het bestuderen van twee 19e eeuwse Mäezels metronomen bleek de ingestelde waarde hoger te zijn dan het werkelijk tempo. Één stond op 72 maar tikte **59 B.P.M.**, en de andere op 152 en tikte **144 B.P.M.** Dat verklaart de hoge tempowaarden in o.a. F. Chopin's composities. Etude Op. 10 no 12 heeft een marsmelodie. Daarboven staat ♩ = 160 (een marstempo is ca. ♩ = 120!). Een enkele toppianist kan deze 'revolutie etude' misschien in 2:06 min. spelen. Voor een etude (muzikaal oefenstuk) is zo'n hoog tempo misschien verdedigbaar, maar ♩ = 76 bij Chopin's Mazurka 7 no 4 (komt overeen met ♩ = 228) is echt veel te snel. A. Rubenstein speelt deze met ca. ♩ = 43 tot ♩ = 54. In een hoog tempo spelen kan spectaculair zijn maar gehaast klinken, en ten koste gaan van de articulatie en dynamische accenten.

- Vlg. de *Double beat theory* is het tempo in Chopin's muziek *de helft* van het aantal **B.P.M.** dat hij daarvoor noteerde. Maar daarmee wordt veel van zijn muziek wel erg langzaam/sloom.

8 Subjectieve en relatieve tempo-termen

Ze zijn meestal in het It. bij de jazz/pop ook wel in het Eng. De *subjectieve* hebben geen scherpe grenzen.

Tempoklassen daarvan: I = zeer langzaam, II = langzaam, III = matig langzaam, IV = matig snel, V = snel. *a

>	200 - 208 168 - 200	PRESTISSIMO = zeer snel PRESTO = snel • <i>allegro assai</i> (168 - 192)	Soorten tempoverandering • Vertragen: ritartando/ rit./ ritart.; rallentando/ rall. • Plotseling vertragen: ritenuto / rit. (= terug- en tegenhouden). • Versnellen: accelerando/accel., affrettando. • Più = meer, verterkt de term <i>erna</i> ; is in <i>più allegro</i> sneller dan <i>allegro</i> . is in <i>più andante</i> langzamer dan <i>andante</i>
≥	120 - 168	• <i>vivace</i> (144 - 160) = levendig ALLEGRO = opgewekt	
≡	108 - 120	• <i>allegretto</i> (ca. 108) MODERATO = gematigd	
=	76 - 108	• <i>andantino</i> (76 - 90) na 1800 ANDANTE = rustig gaande (wandeltempo) • <i>andantino</i> (= beetje andante) vóór 1800	Relatieve tempoverandering • <i>doppio movimento</i> = dubbele snelheid • <i>a tempo</i> = vorige tempo <i>tempo primo</i> = begintempo
-	66 - 76 60 - 66	ADAGIO = gemakkelijk LARGETTO	
	40 - 60	• <i>lento</i> (ca. 50) = slepend LARGO = breed • <i>grave</i> < 40	

- Met klein letters aangeduide tempogebieden overlappen de met hoofdletters aangeduide.
 - *-issimo* v. vergroting, *-etto* v. verkleining, *-ino* v. beetje (minder); *poco a poco* beetje voor beetje.
- Rubato I** afk. van **tempo rubato** = gestolen tijd. In de 17e en 18e eeuw betekende rubato het gebruik van **agogiek**; deze betreft korte kleine tempovertragingen, en eventueel een rit. op het eind. Van *adagio's* speelde Mozart, naar eigen schrijven, de melodie in een tempo rubato en de begeleiding (LH.) in een strak tempo.
- Rubato II** is naast gebruik van agogiek het frequent gebruik van tempovertragingen afgewisseld met tempo-versnellingen. Daarvoor zijn langzame tempo's het meest geschikt. De term rubato wordt niet altijd vermeld.
- 1) **Rubato v.a. c. 1825** Daarbij komen binnen de (meeste) maten temposchommelingen voor, maar de opeenvolgende maten hebben zoveel mogelijk *dezelfde* absolute duur. Dus de hoofdaccenten (op de 1e tellen) van de melodie en van de begeleiding vormen dan een (bijna) constante puls. Chopin liet zijn leerlingen dit oefenen.
- 2) **Rubato, laat 19e eeuw.** Muz. met sterke vertragingen en versnellingen, als een rollercoaster (bergop-bergaf). Daarbij duren opeenvolgende maten niet altijd even lang, zodat de hoofdaccenten *geen* constante puls vormen. *b

1 melodie	•	o	o	o	o	•	o	o	o	o	•	o	o	o	o	•
1 begeleiding	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1			
2 melodie	•	o	o	o	o	•	o	o	o	o	•	o	o	o	o	•
2 begeleiding	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1			

3) **Rubato in de jazz.** L. Armstrong in 1920-1930 speelde melodieën in rubato op de trompet en E. Fitzgerald zong in 1930-1940 rubato. De begeleiding daarvan is niet-rubato waardoor de melodie zich daarvan los maakt en lijkt te zweven (offbeats ¹⁴). [*b] is de schematische voorstelling van **rubato** type 1) en type 2) in een viertelsmaat.